

УДК 334.758

В. П. Ільчук, д-р екон. наук, професор

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КЛАСТЕРА

В. П. Ильчук, д-р экон. наук, профессор

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ КЛАСТЕРА

Valerii Pychuk, Doctor of Economics, Professor

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

FINANCIAL AND ECONOMIC CLUSTER POTENTIAL

У статті досліджено сутність та зміст поняття «фінансово-економічний потенціал кластера», розглянуто його складові, визначені умови реалізації фінансово-економічних можливостей кластерного утворення. Проведено дослідження умов формування фінансово-економічних можливостей кластерів на різних ієрархічних рівнях як складової відповідного потенціалу. Виявлено інтереси учасників кластерного утворення та їхню мотивацію щодо поглиблення процесів кластеризації, розглянута схема трансформації фінансово-економічного потенціалу кластера в результаті його господарської діяльності.

Ключові слова: потенціал; кластеризація; фінансово-економічний потенціал; учасники кластера; конкурентоспроможність; фінансово-економічні можливості.

В статье исследована сущность и содержание понятия «финансово-экономический потенциал кластера», рассмотрены его составляющие, определены условия реализации финансово-экономических возможностей кластерного образования. Проведено исследование условий формирования финансово-экономических возможностей кластеров на различных иерархических уровнях как составляющей соответствующего потенциала. Обнаружены интересы участников кластерного образования и их мотивация по углублению процессов кластеризации, рассмотрена схема трансформации финансово-экономического потенциала кластера в результате его хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: потенциал, кластеризация, финансово-экономический потенциал, участники кластера, конкурентоспособность, финансово-экономические возможности.

In the article the essence and content of the concept «financial and economic potential of the cluster» are examined, its components are considered, the conditions of realization of financial and economic possibilities of cluster education are considered. The study of the conditions for the formation of the financial and economic capabilities of clusters at different hierarchical levels as a component of the corresponding potential has been carried out. The interests of participants of cluster education and their motivation to deepen clusterization processes are revealed, the scheme of transformation of financial and economic potential of a cluster as a result of its economic activity is considered.

Keywords: potential; clusterization; financial and economic potential; cluster participants; competitiveness; financial and economic opportunities.

Постановка проблеми. Розвиток інтеграційних та глобалізаційних процесів, перехід світової економіки до всебічної соціально-економічної трансформації створює передумови до зростаючої економічної взаємозалежності провідних у технологічному відношенні країн світу через посилення торгово-економічних відносин, переміщення капіталу, міграцію трудових ресурсів, дифузію технологій.

Питання конкурентоспроможності в умовах глобалізації стають більш значущими не тільки на національному рівні, а й на регіональному та секторіальному рівнях, на рівні окремого населеного пункту та окремого підприємства.

Економічна турбулентність у світовій економіці, постійні загрози кризових явищ, катастрофи техногенного та природного характеру, військові конфлікти тощо. вимагають серйозної уваги як до невикористаних можливостей виробничих господарських систем, так і до формування їхнього потенціалу – виробничого, науково-технічного, інноваційно-технологічного, фінансово-економічного і т. ін. для протидії можливим викликам і загрозам сучасного світу й формування можливостей і здатності підвищення ефективності функціонування економічних систем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам формування й нарощування потенціалів підприємств реального сектору економіки виробничого, економічного, науково-технічного, кадрового, ресурсного і т. ін. присвячені наукові праці багатьох учених-економістів: О. І. Амоші, В. П. Антонюк, Л. Артеменко, В. П. Вишневського, С. В. Богачова, В. М. Гейця, В. І. Дубницького, Л. М. Кузьменко, Г. Л. Монастирського, Л. С. Назаренко, О. Т. Олексюка, І. М. Репіної, І. А. Тернової, О. С. Федоніна та ін.

Відаючи належне проведеним дослідженням та вагомість одержаних результатів, слід зазначити, що у сучасних наукових дослідженнях не знайшли свого відображення питання, які стосуються формування та розвитку фінансово-економічного потенціалу мережевих об'єднань, зокрема кластерних утворень.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Розвиток інтеграційних процесів у реальному секторі економіки, що приводить до створення мережевих структур як сучасних форм організації фінансово-економічних, організаційно-управлінських, техніко-технологічних та інших зв'язків між підприємствами-учасниками інтегрованих формувань, вимагає дослідити ефективність їхньої діяльності, фінансово-економічний стан та перспективи розвитку в складних турбулентних умовах економічного середовища та загострення конкуренції.

Кластерні утворення, як найбільш досконалі формування з усіх різновидів мережевих структур, викликають інтерес у напряму дослідження їхнього фінансово-економічного потенціалу, факторів, що його формують, щоб зрозуміти їхню спроможність до виживання, підвищення конкурентних можливостей на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Проблема оцінки фінансово-економічного потенціалу кластерних утворень, вивчення його складових та структури, дослідження умов його формування та нарощування на сьогодні не вирішені в повному обсязі й потребує подальших досліджень.

Метою статті є дослідження процесів формування й нарощування фінансово-економічного потенціалу сучасних інтеграційних формувань – кластерів, аналіз їхніх фінансово-економічних можливостей у реалізації їх цілей у глобалізаційному економічному просторі.

У часи світових фінансових криз, підвищення ризику та невизначеності умов функціонування як окремих суб'єктів господарювання, так і кластерів проблема їх адаптації до мінливих умов зовнішнього середовища суттєво загострюється. Мінливе зовнішнє середовище, динамізм внутрішніх факторів, що визначають процес виробництва та реалізації продукції, вимагає посилення уваги до управління виробничими, техніко-технологічними, фінансово-економічними та іншими процесами в межах кластерного утворення для забезпечення довготермінових конкурентних переваг, що є вагомим базисом сталого економічного зростання, вагомим гарантом тривалого успішного функціонування всіх учасників кластера, що залежить від формування та ефективного використання його фінансово-економічного потенціалу.

Функціонування кластерів із потужним фінансово-економічним потенціалом, з ефективним механізмом його формування й управління є дієвим інструментом боротьби з кризовими явищами в економіці країни, що підвищує економічну безпеку суб'єктів господарювання.

Сутнісний зміст поняття «фінансово-економічний потенціал» полягає в інтегральному відображенні поточних і майбутніх можливостей фінансово-економічної системи накопичувати вхідні ресурси в результаті підприємницької діяльності, що дозволяє примножити фінансово-економічний результат для подальшого економічного зростання.

Слід вважати, що реалізація фінансово-економічних можливостей підприємств певною мірою може проявитись у межах кластерного утворення. Це здійснюється за таких умов:

- наявність чіткої мети, яка мобілізує наявний фінансово-економічний потенціал для її досягнення;
- наявність у підприємств кластера необхідних ресурсів та техніко-технологічних засобів для досягнення мети;

- ефективна взаємодія підприємств у системі внутрішніх господарських зв'язків кластерного утворення;

- активна маркетингова стратегія, яка дозволяє контролювати цільовий ринок і задовольняти попит споживачів за будь-якої кон'юнктури ринку;

- стабільність зовнішнього середовища кластера, що сприятиме досягненню мети.

Ієрархічні рівні формування нових фінансово-економічних можливостей як складової відповідного потенціалу за умов ефективного функціонування підприємства у складі кластерного утворення представлені на рис. 1.

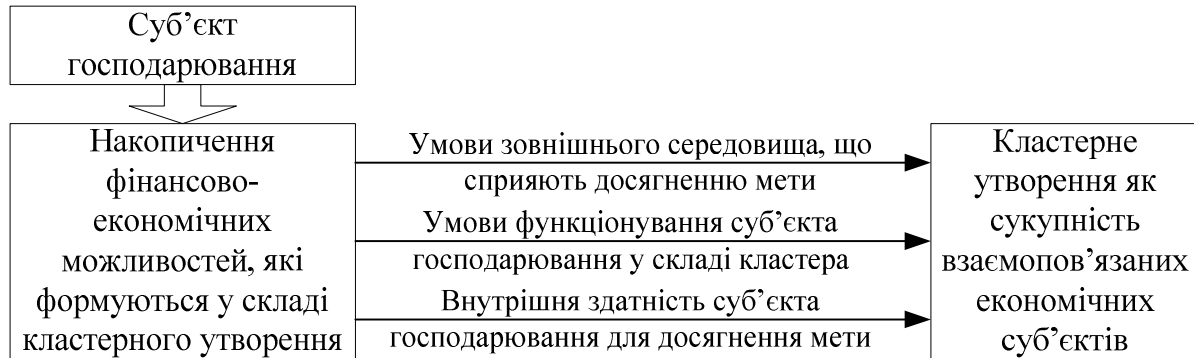

Рис. 1. Ієрархічні рівні формування нових фінансово-економічних можливостей суб'єкта господарювання як учасника кластерного утворення

Реалізація фінансово-економічних можливостей суб'єктів господарювання в межах кластерного утворення виявляється в нарощуванні фінансово-економічного потенціалу і, відповідно, результатів його діяльності.

Формування та ефективне нарощування фінансово-економічного потенціалу кластера може здійснюватись за умов реалізації інтересів його наявних і потенційних учасників (рис. 2).

Нарощування фінансово-економічного потенціалу та фінансово-економічних можливостей підприємств у складі кластерного утворення здійснюється за наявності чіткої програми розвитку виробничого потенціалу та виробничої програми учасників кластера за наявності всіх видів ресурсів (фінансових, енергетичних, науково-технічних, інноваційно-технологічних, кадрових та ін.), які є у їх розпорядженні, та умов внутрішнього і зовнішнього середовища, що дозволяє використати ці ресурси для досягнення цілей розвитку як підприємств, так і кластера.

Кластеризація здійснює позитивний вплив на збільшення фінансово-економічних можливостей як економічного суб'єкта, що входить до кластерного утворення, так і самого кластера, де реалізуються властивості систем – ефект емерджентності, синергетичний ефект і т. ін., які сприяють як формуванню, так і зміцненню фінансово-економічного потенціалу кластерного утворення.

Розгортання процесів кластеризації позитивно впливають на всі соціально-економічні рівні функціонування економічних суб'єктів, починаючи від самого учасника кластерного утворення і закінчуючи національною економікою загалом (рис. 3).

Рис. 2. Інтереси учасників кластерного утворення

Рис. 3. Мотивація процесу кластеризації на різних ієрархічних рівнях економічних систем

Кількісні характеристики процесу кластеризації можна визначити за такими показниками:

1. Коефіцієнт кластеризації ($K_{кл}$) галузі (сектору економіки) показує рівень кластеризації:

$$K_{кл} = \frac{N_{кл.у}}{n_{суб.госп.}}$$

де $N_{кл.у}$ – кількість створених кластерних формувань;

$n_{суб.госп.}$ – загальна кількість суб'єктів господарювання.

2. Коефіцієнт інтегративності процесу кластеризації ($K_{ін}$) показує ступінь охоплення кластеризаційними процесами наявних у галузі (секторі економіки) суб'єктів господарювання:

$$K_{ін} = \frac{\sum_{j=1}^m \sum_{i=1}^k n_{суб.i}}{n_{суб.госп.}}$$

де $n_{суб.i}$ – i -й суб'єкт господарювання, охоплений кластеризацією в певному кластері;

k – загальна кількість суб'єктів господарювання охоплених кластеризацією в певному кластері;

m – кількість кластерних утворень у галузі (секторі економіки).

Розширення процесів кластеризації залежить від бажання суб'єктів господарювання залучитись до процесу кластеризації з метою досягнення певної мети (економічного ефекту) і визначається станом зовнішнього середовища, умовами функціонування в межах кластера та власними можливостями, які залежать від ресурсного забезпечення та рівня менеджменту.

Реалізація нарощених фінансово-економічних можливостей кластерних утворень виявляється у формуванні потужного фінансово-економічного потенціалу, що залежить від ефективності управлінських рішень та відповідності тактичних дій стратегічним цілям. Процес трансформації фінансово-економічного потенціалу кластера у фінансово-економічні результати його діяльності у процесі функціонування та розвитку кластерних утворень показаний на рис. 4.

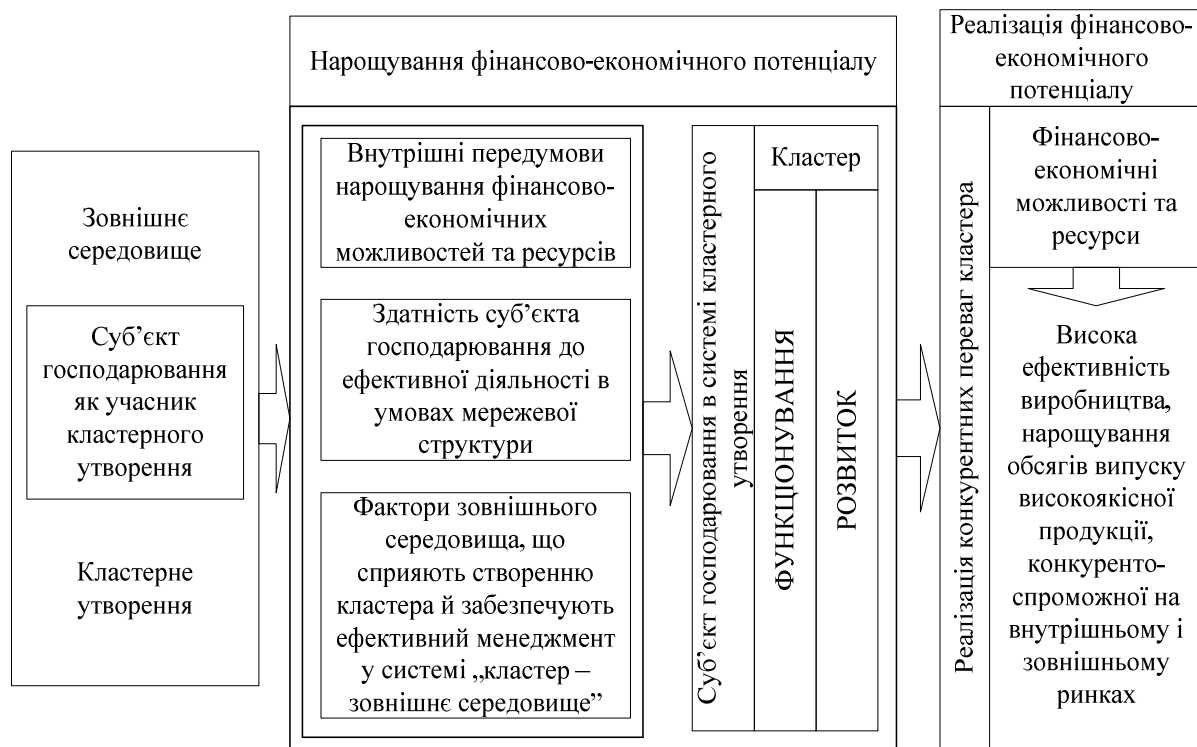

Рис. 4. Схема трансформації фінансово-економічного потенціалу кластера у результаті його господарської діяльності

Більш повне розкриття змісту та сутності фінансово-економічного потенціалу кластера можливе через аналіз його структури, що полягає у визначенні його як сукупності реалізованих та нереалізованих фінансово-економічних можливостей учасників кластера, які формуються в певних умовах внутрішнього та зовнішнього середовища за наявності фінансово-економічних ресурсів і можуть бути реалізовані системою управління для досягнення стратегічних цілей функціонування кластера.

Фінансово-економічний потенціал кластера виявляється у трьох типах зв'язків і відносин, а саме:

- фінансово-економічний потенціал кластера відображає сукупність властивостей, нагромаджених системним утворенням у процесі його формування, причому таких, які зумовлюють можливість його ефективного функціонування та розвитку;

- фінансово-економічний потенціал кластера характеризує рівень практичного застосування й використання наявних можливостей, що забезпечує розмежування реалізованих і нереалізованих можливостей. Тобто поняття «фінансово-економічний потенціал кластера» ґрунтується на основній складовій потенціалу, а саме на фінансово-економічних ресурсах;

- фінансово-економічний потенціал кластера орієнтується на перспективний розвиток, що зумовлюється його зростанням у результаті підвищення ефективності функціонування всіх його учасників і самого кластерного утворення.

На формування і використання фінансово-економічного потенціалу кластера впливають фактори макро-, мікро- та внутрішнього середовища. До факторів макросередовища належать: демографічні, природні, науково-технічні, політичні, соціокультурні, економічні.

Управління фінансово-економічним потенціалом кластера базується на системному підході, за якого кластер розглядається як складна динамічна організаційно-економічна система, діяльність кожного елемента якої спрямовується на досягнення спільної мети завдяки узгодженню інтересів усіх його учасників.

Загальний фінансово-економічний результат функціонування кластерного утворення досягається за рахунок синергетичної взаємодії елементів системи – учасників кластера.

Під управлінням фінансово-економічним потенціалом кластера треба розуміти процес цілеспрямованого впливу на його складові з метою нарощування та ефективної реалізації наявних фінансово-економічних можливостей.

Необхідними компонентами процесу управління є керована та керуюча підсистеми й механізм їх взаємодії. Керуюча підсистема представлена суб'єктом управління – координаційним центром (радою) кластера, тобто органом управління з необхідною компетенцією і набором функцій, що забезпечують прийняття зважених управлінських рішень. Керуюча підсистема визначає місію, цілі та завдання діяльності кластера, стратегію його розвитку, формує і передає управлінські рішення, здійснює управлінський вплив на керовану підсистему.

Керованою підсистемою (об'єктом управління) є фінансово-економічний потенціал кластера, що включає фінансово-економічні ресурси, фінансово-економічні можливості та інші допоміжні фактори, які впливають на процеси формування та реалізацію фінансово-економічного потенціалу кластера.

Забезпечення ефективного функціонування кластера, спрямованого на створення сприятливих умов для нарощування фінансово-економічного потенціалу кластера з метою збільшення обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції, примноження техніко-технологічних та виробничих потужностей кластера.

Основними принципами управління фінансово-економічним потенціалом кластера є принципи стратегічної орієнтованості, плановості, інтеграції, системності, цільової спрямованості, адаптивності, гнучкості, пріоритетності, збалансованості інтересів.

Управлінські рішення стосуються формування та накопичення необхідних фінансово-економічних ресурсів, їх розподілу, подолання або зниження негативного впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, що перешкоджають розвитку фінансово-економічного потенціалу кластера.

Відносини та рівень співробітництва учасників кластера суттєво впливають на результативність формування й нарощування фінансово-економічного потенціалу кластера, на ефективність його функціонування. Вони створюють мікросередовище кластера, в якому формується його фінансово-економічний потенціал.

Висновки і пропозиції. В умовах розвитку інтеграційних процесів та глобалізаційних змін у світовій економіці життєздатність кластерних утворень залежить від сформованого в їх середовищі фінансово-економічного потенціалу, який забезпечує конкурентоспроможність продукції на міжнародних ринках товарів та послуг як самого кластера, так і його учасників.

Формування та нарощування фінансово-економічного потенціалу кластера залежить від факторів зовнішнього та внутрішнього середовища і визначається насамперед ефективністю взаємодії його учасників.

Фінансово-економічний потенціал кластера є стрижнем успішного функціонування як самого кластера, так і кожного з його учасників і є об'єктом управління з боку координаційного центра (ради) кластера, функції якого спрямовані на нарощування фінансово-економічних можливостей та ресурсів, що забезпечує ефективність його реалізації в жорстких конкурентних умовах сучасного ринку.

Список використаних джерел

1. Мягих І. М. Кластерна форма організації – дієвий засіб підвищення ефективності виробництва. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 10 (124). С. 104–107.
2. Назаренко А. С. Управління економічним потенціалом аеропортів: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 / Держ. наук.-техн. ун-т трансп. Київ, 2012. 20 с.

3. Оболонцева Л. В. Кластеризація як напрям розвитку національної економіки: проблеми та перспективи. *Економічні проблеми та перспективи розвитку житлово-комунального господарства на сучасному етапі*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Харків: ХНАМГ, 2010. С. 173–176.

4. Оксенюк С. Г. Економічний кластер: поняття, сутність, структура, типи. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2016. Т. 1. С. 182–188.

5. Олексюк О. І. Управління потенціалом акціонерних товариств (на матеріалах підприємств цементної промисловості України): автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.01 / Київ. нац. екон. ун-т. Київ, 2001. 20 с.

6. Станасюк Н. С. Формування промислових кластерів як перспективний напрям розвитку промислового потенціалу. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 851. С. 110–117.

7. Стеченко Д. М., Воронкова І. Ю. Принципи оцінювання потенціалу кластероутворення в економіці. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2015. № 12. С. 441–447.

References

1. Miahkykh, I. M. (2011). Klasterna forma orhanizatsii – diievyi zasib pidvyshchennia efektyvnosti vyrobnytstva [The cluster form of organization is an effective means of increasing the efficiency of production]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, 10 (124), 104–107 [in Ukrainian].

2. Nazarenko, A. S. (2012). *Upravlinnia ekonomichnym potentsialom aeroportiv [Management of economic potential of airports]*. (Candidate's thesis). National Transport University, Kyiv [in Ukrainian].

3. Obolontseva, L. V. (2010). Klasteryzatsiia yak napriam rozvytku natsionalnoi ekonomiky: problemy ta perspektyvy [Clustering as a direction of development of the national economy: problems and perspectives]. Proceeding from *Ekonomichni problemy ta perspektyvy rozvytku zhytlovo-komunalnoho hospodarstva na suchasnomu etapi: materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Economic problems and prospects of housing and communal services development at the present stage: materials of the II International scientific and practical conference* (pp. 173–176). Kharkiv: KhNAMH [in Ukrainian].

4. Okseniuk, S. H. (2016). Ekonomichni klaster: poniattia, sutnist, struktura, typu [Economic clusters: concept, essence, structure, types]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Herald of Khmelnytskyi national university*, 1, 182–188 [in Ukrainian].

5. Oleksiuk, O. I. (2001). *Upravlinnia potentsialom aktsionermykh tovarystv (na materialakh pidpriemstv tsementnoi promyslovosti Ukrainy) [Management of the potential of joint stock companies (on materials of enterprises of the cement industry of Ukraine)]*. (Candidate's thesis). Kyiv National Economic University, Kyiv [in Ukrainian].

6. Stanasiuk, N. S. (2016). Formuvannia promyslovykh klasteriv yak perspektyvnyi napriam rozvytku promysloвого potentsialu [Formation of industrial clusters as a promising direction of industrial potential development]. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha» – Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic»*, 851, 110–117 [in Ukrainian].

7. Stechenko, D. M., Voronkova, I. Yu. (2015). Pryntsypy otsiniuvannia potentsialu klasteroutvorennia v ekonomitsi [Principles evaluation potential of clusterization]. *Ekonomichni visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut» – Economic bulletin of national technical university of Ukraine «Kyiv Polytechnical Institute»*, 12, 441–447 [in Ukrainian].

Ільчук Валерій Петрович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Ильчук Валерий Петрович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Ilichuk Valerii – Doctor of Economics, Professor, Chief of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: ivp5@ukr.net